

Nxi' b'inchetjo tb'eyil b'inchab'il:

Aqejo xjal kokil ti'j kyoklen xjal noq tzal jni'xjo kypwaq q'o'nx tu'n kyaq'unan, atzunjo kyaq'un peni nb'anta qu'n noq tal ch'injo pwaq atzun aq'untl nim, extzan noq ch'in jo amb'il q'o'ntz tu'n txi' aq'unet. Tu'npetzuntz at junjo tu'mel aq'untl q'i'n tu'nchaq junjun tuj t-xim atzun ajo a qnab'il tu'n txi' b'inchet jun aq'untl. Qu'mtzan aj tb'aj kymojob'an kyib' a'lixjo nab'l lu' extzan nxi chik'b'et kye xjal tu'ntzan tkane tuj kywitz tza'n tb'inchanjtzjo aq'untl, jaku' b'ant tb'inchetjo jun aq'untl noqx tu'n ch'in pwaq extzan ja ojql. Tujtzunjo jte' tal t-xaq u'j lu' a nxi' qchik'b'anjoye ajo jun tu'mel tza'n tu'n txi' aq'unetajo lu'. Tza'n taq'unetajo kolb'il ti'j kyoklen xjal. Aqejo xjal b'ajxa' che' aq'unana tib'ajo lu' jaku' b'ant kyaq'unan noqx tu'njo ch'i'n tu'mel tz'ib'ankux tuj u'j lu' tu'nwittzulo txi' nimjo aq'untl ti'j kolb'il kyoklen xjal.

Junjo tu'mel tu'n kyojtzq'inte xjal ajo kawb'il tuj junjun kojb'il: junjo xnaq'tzab'il nxi' q'et kyeqejo nejnil te junjun kojb'il tu'ntzun kyajb'en te onil ti'j kolil kyoklen xjal.

Ajo jun Fundación te Iniciativa te Derechos Humanos (FHRI), Uganda

At junjun kojb'il ja mixti'x npona kanin ajo xnaq'tzab'il ti'j titi' nela kyoklen xjal ex ti'jchaq kawb'il. Tu'ntzunjo lu', at jun k'loj xjal atz tuj tnam te Uganda, naq'unan onilkye xjal tu'n kyojtzqinte ajo tza'n tu'n txi' b'inchet junjo aq'untl tib'aj kolb'iltejo kyoklen.

Atz Uganda ajo k'loj xjal lu' te (FHRI) nokten xnaq'tzalkyejo xjal techaq junjun kojb'il tu'ntzan kyojtzqintejo tza'n tu'n tkletajo kyoklen ex tzan tu'n kyxi' b'ajsal, ex nxi' tyek'in kye tza'n tu'n txa'ya kyb'inha'na tu'ntzan tokjo kyb'ajsab'il tuj toklen, tu'mix che' etza ik'ina tuj jun jakawb'il. Ajo FHRI nok ten yek'il kyejo wi'xin techaq junjun kojb'il tza'n tu'n kyokten tx'olb'alte kyejo ajtnam tza'nxix kyxela kyb'inha'na aj kyxi' b'ajsal jun il ti'j kyoklen xjal, extzan nxi' tyek'in kye tzan tu'n tjet junjo onil kyij'ajo ojtzqi'n kawb'il kyu'n tu'ntzan tok toj toklen ajo kyb'ajsab'il ex tu'ntzan tetzjo leyb'ilkyejo aqejo xjal nche b'inchan il, moqa aqejo mixti' nxi' kyniminjo kyoklen xjal.

Nimqe' kye' xjal atz tuj tnam te Uganda, mixti' ojtzqi'n kyu'n qa atjo kolb'il kye, moqa alkyeqechaqjo kawb'il nkolil kyij', ex mixti' ojtzqi'n kyu'n tza'n tu'n kyxi' b'ajsal qa at jun mya b'a'n ma tz'ok b'inha'n kyij'. Ex atqe txqantl qa a ikyximjo qa mixti'x nb'ant tu'n kyxi' b'ajsal, noq tu'n tpaj qa aqejo ja te kawb'il atz atqeya tuj matij tnam, moqa qaj wi'yil nela qa ma qo'x b'ajsal, ex moqa qaj aqe xjla nche' aq'unan tuj jakawb'il mixti' nb'ant kyyolin tuj kyyol.

Qu'mtzan ajo FHRI nche' jaw tjyo'nqejo xjal ja list qe moqa qaj ojql nkane tuj kywitz titi' nela jun ti'xti', tu'ntzan kyok te nejnel, tzanqejo ajxnaq'tzal, moqa aqejo wi'xin te junjun k'loj xjal. Ajtzan kyb'aj tb'u'yin intzan noktentz q'ol xnaq'tzab'il kye tib'ajchaq tza'n tu'n txi' kyaq'unan kolb'il kyxol kyxjalil. Atqe junjun ajxnaq'tzal nxi kytzyu'n taq'unanjtz jun tal kojb'il.

Aj kyb'aj xnaq'tzetjo onil te ojtzqil kawb'il , aqejo xjal lu' nche' aq'wi b'uyil kye xjal tuj junjo b'uyjib'il, ajtzan kyb'aj kyb'u'yin intzan che' aq'wiz xnaq'tzalkye tu'ntzan kyojtzqinte kyoklen ex tu'ntzan kyxi' qanilte twitz ajkawil tu'n kyxi' k'u'jlan. Atzanjo o'nb'il lu' najb'en tu'mix che' kub'a sb'u'na xjal extzan tu'mix che' kub'a myo'na twitz tja kawb'il.

Ma b'antxi 1000 jo xjal onil kye ojtzqil kawb'il matxi' b'aj t-xnaq'tzanjo FHRI, extzan oje tz'ex tpakb'a'njo jun u'j a tb'ijo *“Manual de referencia para los Auxiliares de abogados”*

Atzunjo jun aq'untl lu' ma tz'ajb'en kye qe xjal tu'ntzan kypon kanin ti'j jakawb'il. Extzan qa ajo jun txokb'il ntzaj q'o'n tujxi juntl tnam extzan nche'x onil tu'n tklonjtzo kyoklen xjal. At juntl k'loj xjal atz tuj tnam te Taylandya a tb'ijo Thogbai Thongpao, aqetzun kye xjal lu' ex nche' aq'unan tu'n kyxnaq'tzet xjal ti'j tza'n tu'n kyklonte kyoklen, naqtzan ajo akye kyaq'un atz jyuk'il xjal mya kyuk'il nejinilj te junjun tnam. Ate tb'eyil xnaq'tzb'il kub' tb'inha'n FHRI atz najb'ena tujchaq kojib'il ja mixti'x te jun amb'il tu'n kypon kanin xjal ti'j jakawb'il, extzun ja te'ya nejinilj chi' kyk'u'j ti'j tklonjtz toklen xjal.

Ajo aq'untl lu' matxi' txi' nim toklen q'un aqejo nejinilj nche' aq'unan tuk'il, nejiniljqe tujchaq junjun kykojb'il extzan ja ojtzqi'n kyu'n tza'n kyten tuj kytanam, atzan noninjo kye tu'n txi' b'inchetjo kyaq'un b'a'nxix. Extzan juntl tu'mel, qajlo ajo qa ilxixti'j tu'n txi lajetjo xnaq'tzb'il, qu'n qajlo qa ma kyej tx'ae, o'kx kyojtzqi xjaljo, atzun qa ma txi' lajet oklo kyex nimix kyojtzqib'il xjal.

Junjo matij ajxnaq'tzal nonin kyij xjal nche' kolin ti'j kyoklen xjal, tu'ntzan txi' kyb'inha'njo kyaq'un tujxix tb'anil extzan tu'n tel twitz.

Ajo jun tja b'inchab'il aq'untl te Universidad te Sarajevo, Bosnia.

Nim najb'ena kyeqe xjal nche' aq'una tu'n tkletjo kyoklen xjal, qa ma txi' q'et kye txqanjo tu'mel tza'n tu'n txi' kyb'inha'n junjo aq'untl tujxix tu'mel ex qa ma txi' q'et kye txqan kyaq'unab'il nku'jo xk'utz'ib', moqa ex yolb'il ex tza'n tu'n tb'aj kycho'mo'n kyib'.

Ajo ja xnaq'tzab'il te Sarajevo, naq'unan tu'n txi' q'et kyejo kolil ti'j kyoklen xjal txqanjo aq'unab'il tu'n txi' kyb'inha'n kyaq'un tujxix jun tu'mel. A'lixqejo xjal nche' aq'unan tuj matij tja xnaq'tzab'il lu', at jun xjal kyuk'il axixtaj tb'anil tz'aqu'n tuj xk'utz'ib' extzan nim tojtzqi'n. Atzunjo xjal lu' ex ajo taq'nulb'il matxi tz'oninxi tu'n txi' ka'yit tza'nxix kyxe'la b'incheta jun aq'untl ex tu'ntzan tel b'a'n.

Tuj jaxnaq'tzab'il lu' at junjo ja te k'loj u'j najb'en kyeqe xjal tu'ntzan tajb'en te o'nb'il kye qa kyajb'il tu'n kyojtzqinte a'lixjo tza'n ttzajlen qejo kyoklen xjal, extzan najb'en kye tu'n kyojtzqinte e'wi'n u'j. Tujtzanjo ja lu' te k'loj u'j at jun xjal najb'en te onil tu'n tjetet jun u'j extzan ajo ja chab'a nuk'u'nqeyajo u'j tuj, extzanjo xk'utz'ib' k'u'n tu'n tza'n nuk'u'nqeyajo u'j.

Aqetzanjo xjal lu' nche' aq'unan tu'j tja k'loj u'j, ojtzqi'n kyu'n alkyeqechajo u'j nche' yolin tib'aj tza'n tklonjtz kyoklen xjal, ex ojtzqi'n kyu'n tza'n che' aq'unajo aq'unb'il te xk'utz'ib' atqe tuj tja k'ub'l k'loj u'j. A kyaq'un xjaljo lu' tu'n kyojtzqinte alkyeqe u'j jaku' che' ajb'en kyejo k'loj xjal, ajtzan kyojtzqinte nex kypakb'an kyxolxjo xjal. Ajo aq'untl lu' ja nimxixjo jun chi' k'u'jb'ajil tajb'il ex junjo la'j kyxol qejo xjal.

Ilxix ti'j tu'n tkub' jyet jun matij ja tejo k'ub'il kyejo u'j tu'ntzan tten amb'il ja jaku' che' b'aja nuk'et kyu'njo xjal nche' aq'unan tuj. Ilxix ti'j tu'n tten junjo ja jaku' che' b'aja nuk'eta u'j extzan ilti'j tu'n tten junjo xk'utz'ib', ajo k'ajb'el te aq'unal tuj ja k'ub'il k'loj u'j ex tejo nejinilj. Aqejo u'j ilti'j tu'n kytan tuj ja k'ub'il k'loj u'j lu', qajlo ikxqejo tza'njo taq'un k'loj xjal, tu'ntzan qaj tiku jun tajb'en loq'xwitlo at jun u'j te o'nb'il. Qajlo ilxi'x ti'j tu'n tok tuj tajlal kyu'nqe xjal qa b'anlo tu'n ttzaj kyjyo'njo u'j nche' yolin tib'ajchaq ti'xti'.

Tu'ntzan tpon b'ajijo tb'anil ja k'ub'l k'loj u'j, qajlo ilti'j tu'n tten junjo taq'unb'il xk'utz'ib' ajo ojqel jyon u'j, extzan mya'xix kyuw taq'unajtz, extzan junjo tu'mel tu'n tojtzqinte ajo xjal kyaq'unal tuj ja k'ib'l k'loj u'j a'lixqejo ak'aj u'j lajo'n kyetz.

A kyaq'un aq'unaljo tuj ja k'ub'l k'loj u'j ajo tu'n txi' kyq'on kyejo xjal onil tu'n tklet kyoklen xjal txqan u'j tu'n tajb'en kye b'inchab'il te kyaq'un tujxi jun tu'mel, extzan tu'n tajb'en kye q'ob'il kynab'l ex jun o'nb'il kye. Ajo ja lu' nimin extzan at tpwaq nim tu'n tb'ant taq'unan extzan tu'n ttenjo tb'anil u'j tuj, qu'n ajo ja'lin a'lixqejo aq'untl te klob'il kyoklen xjal atz noka tujx tu'mel qa nim u'j tojtzqi'n. Tuj jun k'loj xjal maskelo noq junjo ja te k'ubl k'loj u'j ex maske lo qa naq junjo xjal naq'unan tuj jaku' b'ant jun taq'un tb'anilxix qa nim u'j tuj extzan qa ojtzqi'n tu'n aq'unal. At maj aqejo xjal lu' nche' okten oksalte kyk'ujjo xjal nche' aq'una tuj k'loj xjal tu'ntzan tok kyka'yin qa axix aq'untljo ilti'j tu'n txi' b'inchet moqa junxi'tljo nxi' b'inchet.

Nxi' pakb'etjo kyoklen xjal: Nxi' yek'iul kyeqejo xjal matxi' che' kub' tz'aq twitz yajb'il tu'n tajb'enjo bideyos kye tu'ntzan kyojtzqite txqantl xjal titi'jo matxi b'ajkye.

Ajo k'loj xjal a kyb'ijo Caja Negra te tnam te Hungría ex Rumania.

Aqejo xjal kolil ti'j kyoklen xjal nkub' kyximi'n tza'ntten tu'n tponjo kypakab' tuj kywi' xjal, qu'n ajo ja'lin, ja at nim txqan ti'xti' najb'en tu'n tponjo jun pakab' kye xjal, nku'jo telbisyon moqa bideyo qajlo ilxix ti'j tu'n tajb'en kye tu'ntzan kyojtzqinte xjaljo kyaq'un.

Ajo jun k'loj xjal a kyb'ijo Fundación Caja Negra (BBF) atz nche' aq'unana tuj kab'e matij tnam a kyb'ijo Hungría ex Rumania. Atzan kyaq'unjo tu'n ttx'ixpetjo kyxim xjal kyij qejo jun k'loj xjal a kyb'ijo roma. Aqetzanjo k'loj xjal lu' nche' ok ten yek'ilte kyejo ajroma tu'ntzan aqe'x che' kub' b'inchantejo kyka'yb'il tuj telebisyon. Ajo BBF nkub' aq'unante kyuk'il, nxi tyek'in kye tzan tb'inchanjtz jun ka'yb'il tuj telebisyon.

Extzan a nnyonte telebisyon ja nexa yek'ita. Juntl taq'un ajo tu'n tokten ka'yilte qa nb'aj tx'ixpetilejo yek'b'il kyxolqejo canal te telebisyon.

Atxi'x tuj ab'q'i te 1997 ajo BBF matxi' tz'aq'unanxi kyuk'il 150 ajroma tuj kab'lajuj tnam tejo Hungria ex Rumania, tu'ntzan tex pakb'et tuj kanal te telebisyon tichaqti' nb'aji tuj tnam lu'. Ajo BBF nxi' qaninte amb'il kyejo kanal extzan ax njaw jyonkyejo xjal che b'ajb'el b'inchante ka'yb'il, jwe' kyb'ajo xjal extzan junjunchaq te junjun k'loj xjal. Tnejilxi'x nche' b'aj kyb'u'yinjo jwe' xjal tu'ntzan kyojtzqinte kyib' extzan tu'n ttzaj kyq'uma'njo titi' kyxim ajo ky'elix tuj yekb'il kye xjal. Yajxi'tzuntl nxi' yek'it kye tza'n tu'n tkub' b'inchet junjo programa te telebisyon kye extzan nxi' q'et amb'il kye tu'n kyxi' qanil kynab'il kye txqantl xjal.

Tutzan mankb'il toxi'n q'ij nche' ok q'et b'inchal te junjo program te telebisyon tu'ntzan txi' ka'yit qa ma kyej xnaq'tzab'il tuj kywi'. Atzanjo BBF nxi' q'ontejo kyaq'unb'il tza'nqejo kamara, xob'lyol ex txqantl. Tu'ntzan tjapin b'aj la aqejo xjal lu' nche' kub' b'inchante programa te telebisyon ajo k'elix kyyek'i'n kye kyxjal, atzanjo BBF nxi' jyonte kanal te telebisyon ja k'elixa pakb'eta. Waqaq xjaw noktenjo BBF onilkye tu'n tb'antijo kyaq'un ex tu'n tb'aj kytx'ixpunjo programs kyxolx.

Nimqejo tb'a'nq'ob' lu' matxi' che' el. Atqe junjun k'loj q'achq'alok nex kypakb'anjo kyprograma, aqetzan txqantl ma che' ok ten grabaril tejo ti'xtichaq nb'aji tuj kytanam moqa tuj k'loj xjal ja te'qekxa.

Noqxtzan tu'n tpaj tb'anilxixjo aq'untl lu' ajo BBF matxi' txi' ttzyu'n juntljo taq'un tu'n kyxi' xnaq'tzetjo ku'xin ajroma kyajb'il tu'n telxix b'anjo taq'unanjtz programas te telebisyon kyu'n.

Ajo taq'un BBF matxi' tz'onin tu'n ttx'ixpuj kyxim txqantl xjal kyi'jo tal nech k'loj xjal extzan matxi' tz'onin tu'n tku'b' najjo a i'kjtib'il attaq kyi'j xjal lu'. Tujchaq tnam te Hungria ex Rumania aqejo nuch k'loj xjal ajroma ik'inqe extzan a'lixjo nach at kyi'j nku'j nkub' e'win. Aqetzanjo xjal ajroma mikxa' amb'iljo nxi' q'onkye tu'n kyokx tuj jaxnaq'tzab'il, tu'n kyxi' tuj tja q'a'nb'il ex tu'n kyxi' qanil kawb'il ikyjo tzan kyejo txqantl xjal, qu'mtzan ajo aq'untl lajo'n tu'n BBF matxi' tz'ajb'en te jun ak'aj b'e ja nkub'a kylajinajo ajroma ajo kychwinqlal extzan nxi' tq'o'n amb'il kye tu'n tel kypakb'a'n jo kychwinqla tuj jun telebisyon tu'ntzan kyojtzqintetlo txqantl xjal. Achaqtzan amb'il lu' najb'en tu'n tjaw b'inchet junjo tchwinqlal matij tnam tujxix jun kye kytenjo a'lixchaq k'loj xjal nche' najan, extzan nonin tu'n kyklontejo kyoklen xjal.

Nkub' tz'ib'it a'lixjo kychwinqlal xjal ma che' kub' yaji'n: noqx tu'njo nkub' b'inchet junjo k'loj xjal xnaq'tzankib' tu'ntzan kyonin tu'n tkub' tz'ib' ex tu'n kyonin kyi'j xjal matzi' che' kub' yaji'n.

Ajo Unidad Independiente Médica-legal, te Kenya

At junjo k'loj xjal te Kenia b'u'yin kyib'0 kyuk'il txqan q'anil ex ojtzqil kawb'il nche' aq'unan tu'n tex pakb'etjo yajtib'il matxi' tz'ok kyi'j xjal kyu'nqejo nejenel ex kyu'nqejo kawil extzan tu'n txi' nimsetjo kyojtzqib'il xjal tib'ajo qa mya b'ango nche kub' yajlit xjal. Ajo Unidad Independiente Médica-Legal (IMLU) junjo k'loj xjal mya tuk'il matij kawil, b'inha'n tib' kyunjo txqan xjal q'anil ex ojtzqil kawb'il nche' aq'una tu'n kyonitjo xjal, aqejo am che' kub' tz'aq tuj yajb'il. Ajo o'nb'il lu' ti'xti'chaq tza'njo qa at jun xjal ma kyim qatzan qa at nach ti'j nche' jatz iq'it jun majtl extzan nche'x onitjo xjal ma che' kub' tz'aq tuj yajb'il, tu'ntzan kytzyetjo yajil ex tu'n kyxi' tuj kars, moqa tu'n kyok q'anitjo xjal qa at kyk'ixb'len.

Ajo IMLU kub' tb'inha'n junjo k'loj xjal tu'n txi' kyjyo'njo tu'mel tb'inchanjtz juntljo k'loj xjal aq'unal tib'aj tklonjtz kyoklen xjal tuj Asociación Médica Keniana, ex kyxoljo ojtzqil kawb'il tu'ntzan tkub' b'ajijo yajb'il. Atzanj tb'aj b'antijo k'loj lu' ajo IMLU ok ten q'olte xnaq'tzab'il kye tu'ntzan tkuwixjo kyaq'un tib'aj tb'anil kychwinqlal xjal ex tib'aj tklonjtz kyoklen xjal aqejo nche' aq'unan tib'aj yajb'il. Aqejo xnaq'tzab'il lu' nxi' b'inchet tujilechaq junjun tnam te matij tnam te Kenya, extzan nxi' aq'unet tuj kars, kyuk'il ku'xin, kyuk'il ajkawil ex qejo nejinilj, tu'ntzan kyojtzqintechaq tu'mel yajtib'il at.

Ajo IMLU naq'unan kyuw tu'ntzan tpon kaninjo t-xnaq'tzab'il kyi'j qejo xjal matxi' che' ok tz'aqi twitz yajb'il, qu'mtzan nb'aj toni'n tib' kyuk'ejo okslal, ojtzqil kawb'il, q'anil ex nejinilj te junjun tnam te Kenya. Junjo taq'un nxi' tb'inha'n ajo qa at jun xjal tajb'il jun tb'anil kawb'il extzan qa at jun twnaqil ma'taq kub' b'yo'n qatzan qa at ch'i'n ilti'j tu'n txi' ka'yin, nxi' jyet tu'mel tu'n tjatz lket jun majtl extzan tu'n txi' ka'yit titi' xkyima.

Noktente IMLU onilkyejo xjal tu'n txi' kyqani'n pwaq te chojb'ilte mya b'a'n qa ma tz'el yal qa ajo jun xjal ma kyim tu'n yajb'ente. Qa at jun xjal tal meb'a extzan qa mixti' chojb'ilte twi' tk'u'j jun lisensyad tu'n ajo IMLU njoynte junjo lisensyad te onilte noqx kukx. A t-xim IMLUjo a tu'n kyxi' onitjo xjal tu'n kyxi' b'ajsaltejo yajb'il extzan tu'n tel kypakb'aljo xjal yajilqe extzan tu'n txi' tz'e'yset kywitz.

Noqxtzan tu'n tpajo a tajb'il IMLUjo tu'n tojtzqinjtzjo yajb'il at tuj Kenya, nimqejo txqan yajb'il matxi' che pon tuj jakawb'il, tu'ntzan tetz junjo kkastiy b'inchal extzan tu'mix che' kub'a yajitajo xjal nche' tzyet tuj q'oj. Exqetzanjo nejinilj tuj junjun kars matxi txi' kytx'ixpunjo txqan kykastiy pres nkub' kyq'o'n qu'n aj tpon jun xjal tuj kars, nche' ok ten yajlilte. Atxi'xtzan tej tok jun ak'aj matij kawil tuj ab'q'i te 2002 matxi' che' ch'iyijo kyajlal taq'unal ajkawil ma che' aq'wi kyuk'il IMLU tu'nwittzulo txi' kyaq'una'nkye ajo tkolinjtz kyoklen xjal ex tu'mix che' oka tz'aaq twitz yajb'il.

Tu'ntzunjo aq'until lu' tib'aj tza'n tu'n tbajkub' tz'ib'it yajb'il matxi' tz'ok kyi'j xjal extzan tu'n tkub' naj, ajo IMLU matxi' tz'onin tu'n kyximin nejinilj te Kenya tib'aj yajb'il kyi'j xjal extzan tu'n txi' kyjyo'n junjo tu'mel tu'n tkub' naj. Extzanjo k'loj xjal lu' naq'un kyuk'iljo q'anil ex ojtzqil kawb'il tu'n txi' pakb'etjo kawb'il at tib'ajo yajb'il tu'ntzan tpon tqanil jaxja.

Ajo aq'untl nim matxi' tzik'a tuj, qu'n nimjo kykej xjal ntzaj tujchaq kojil najcha te'ya attzan maj ajo IMLU mixti' nxkye tu'n txi' aq'unet, qu'n mixti' nche' kaninjo taq'unal, tzanjo tuj tnam te Nairobi, qu'mtzan nche' b'isinjo xjal qu'n chab'a teljo taq'unanjtz kyb'ajsab'il. Tujtzan tu'mil lu' ajo IMLU nxi' tqani'n kyonb'il txqantl k'loj xjal ax nkyaq'uanjo tu'ntzan kytzaj o'nin.

A'lixtzanjo tpakb'alil nex lu' najb'en tu'n tex pakb'etjo kyb'inchb'en yajil extzan tu'mix kub'a kyq'eb'ina kyib' tuj tb'eyil b'inchanjtz aq'untl extzan tu'n kyb'ajsetjo polisiy.

Aqjo twitz e tb'ib'il kyoklen xjal: nxi' yek'it kyejo ONGs tu'ntzan tajb'enjo bideyos kye tu'n tkletjo kyoklen xjal.

Testigo, EEUU

Ajo jun k'loj xjal a kyb'ijo TESTIGO, naq'una kyuk'e k'loj xjal twitz tkyaqil tx'otx' tu'ntzan tajb'enjo bideyos kye te junjo kyaq'unb'il. Atzun kyximjo ajo qa at jun tstiyil jaku b'ant tkayit ikyja tza'n qe bideyos mas nim toklen ke twitz naqx jun yol moqa tx'olb'ab'il. Aqejo tbideyos TESTIGO, matxi' che' ajb'enxi te:

- Nku'j jun tstiyil tuj jun b'ajsab'il.
- Tu'n tb'aj ka'yit qa axjo yajtib'il nb'ajset.
- Tu'n tajb'en te o'nb'iltejo kytx'olb'ab'il k'loj xjal techaq junjuntl tnam aqejo nche' onin tu'ntzan ajo tyol matij kawil tib'ajo taq'un kolb'il kyoklen xjal aj tex tpakb'an tu'n tex tq'uma'n ajo axix mya naqwit kyjawil chan.
- Tu'n tajb'en te q'ob'l kynab'l xnaq'tzal ex tu'n tyukitjo ajo te'qek b'inchalte.
- Tu'n tajb'en kyejo q'umal tpakb'alil tuj telebisyon.
- Tu'n txi' onitjo xnaq'tzab'il tk'lonjtz kyoklen xjal tuj chemxin te xk'utz'ib'.
- Tu'n tajb'en kyeqejo b'inchal ka'yb'il te telebisyon twitzile tx'otx'.

Ajo k'loj xjal lu' atz jawa anq'ina tuj tnan te Nueva York tuj ab'q'i te 1992, ajo TESTIGO matxi' b'aj tb'ayi'n tib' kyuk'il 150 k'lojtl xjal tuj 50 matij tnam tu'ntzan txi kyaq'una junx ajo aq'unt tib'aj "limpieza social" ch kyejo k'wal nche' najan tuj kay atz sentromerika ex qejo xu'j e' txin yajli'nqe maqa chq'o'nqek tu'n kyok te suyb'itz tuj q'oj nok tuj tnam te Sierra Leona. Ajo aq'untl lu' ex nxi' b'inchet kyuk'il qe k'wal nche' ok chq'o'n aq'unal atz EEUU ex nxi' b'inchet kyuk'il xjal ik'inqe tuj tna te Burma.

Ajo TESTIGO ljo'n junjo taq'un tu'n xkyuwsetjo kyaq'un xjal tib'aj tb'inchanjtzjo bideyos tujxix tu'mil extzan nxi' tjyo'njo amb'il kyejo xjal lu' tu'n tkub' kyyek'injo kyaq'un, tu'ntzan tok kyka'yin qa tb'anilxixjo nkub' kyu'n mya' mixti'xwit jun toklen. Noqa ma b'aj kychmo'n kyib'jo xjal lu' ajo TESTIGO nxi' q'ontejo kyaq'unab'il te b'inchb'ilkye bideyos extzan nche' t-xnaq'tza'n tza'n tu'n tb'ant taq'unanjtzjo aqejo kamara ex tzan tb'inchanjtz bideyos. Nokten tx'olb'alte techaq junjun k'loj xjal, titi'xixjo kyxelchaq taq'una'n junjun tu'ntzan ajo aq'untl lu' tz'ok te tb'anilxix extzan nimjo toklen.

Ajtzan tb'aj b'inchetjo tnejil aq'untl lu', ajo TESTIGO nkub' taq'unan junjo bideyo kyuk'iljo txqantl xjal tu'ntzan txi' b'inchet jun ajo nex yek'it tuj telebisyon, extzan nkub' ximit tza'ntten aj tex pakb'et ex tza'ntten aj tjaw jyet el qe k'elixa yek'ita, maqa el qwitz

kb'ela yek'ita tuj tnejil maj. A'lixjo lu' qajlo jaku' kub' yek'it kywitz jun k'lojo xjal nimaq kyoklen, moqa nche' aq'unan tib'aj tklonjtz kyoklen xjal moqa b'inchalte kawb'il. Nimqejo ajo tilb'ila matxi' che' b'uyit kyu'n xjal atz k'u'nqeya tuj TESTIGO, a'lixqetzanjo tilb'il lu' maqa bideyos b'inchal'netl noqx te'ku tu'ntzan alkye tajb'il tu'n tajb'en ex nxi' majinet te.

Kanli twitzjo TESTIGO qa ma tz'ajb'enjo jun kamara tu'n tkub' b'inchetjo jun bideyos qajlo jaku' tz'ajb'en kye juntljo k'loj xjal kyajb'il tu'n tok kyb'inchal' jun mya b'an ti'j xjal kolil ti'j kyojlen xjal, qu'mtzan axjo TESTIGO nxi' tqani'n tna'b'l kyejo txqantl xjal ojtxi' nche' aq'una tib'aj lu' tu'ntzan ttzaj kyq'u'ma'n tza'n tu'n tmyet twitzjo lu'. Junjo tu'mil inxix noq tq'o'njo TESTIGO tuj tajla qajlo ajo qa ilti'j tu'n tok qe tk'u'jo xjal nkub' grabarit ti'j xjal ngrabarin tu'ntzan tojtzqinte titi' jaku' tz'oka n mya b'a'n te.

Aqejo bideyos jaku' che' ajb'en tu'n tmyet twitzjo yajb'il.

TESTIGO EEUU

Ajo kyklen xjal mya'xix b'anjo kynab'l. Paraguay.

Atqe junjun k'lojo xjal nche' aq'una tuj b'yjtib'il tuk'e TESTIGO extzan nimqejo txqan bideyos matxi' bajxi' kyb'u'yin extzan matxi' tz'ajb'enxi kye tujchaq b'ampin tu'mel. Junjo tu'mel matxi' txi'yaxix aq'uneta tbideyo TESTIGO atz tuk'iljo Derechos Internacional de la Discapacidad Mental (MDRI) tu'ntzan tb'aj b'uyit a'lixjo tza'n nche' najanaqejo xjal mya'xix b'a'n kynab'l tuj junjo spital kye lok tuj tnam te Paraguay.

Aqejo Julio tuk'il Jorge kab'ejo ku'xin e' kub' tzyu'n kyuk'il 458 til xjal e' okxtzan jpu'n tujchaq junjun tal nuch ja, e' okx xhalb'a'n extzan mixti' xte ch'in ja jaku' che'xa tz'alil. Atz tuj tal nuch ja ja e' okxa jpu'na o'kxix tkub' juptzaj te tuj tu'n ttzuwil tz'a'lj ex ttzuwil txaj, sb'okinkile te twitz tapi tu'n txaj. Tujchaq kakab' q'iji'n e' etz q'in kyaje hor tuj jun twi' pe'n ja ta'ya txqan tz'is extzan tmet pa'nqe.

Tuj xjaq te Diciembre te ab'q'i te 2003 ajo MDRI xi' tqanin junjo txjel te Comisión Inter Americana te Derechos Humanos (CIADH) twitz Estados Americanos (oEA) tu'ntzan ajo CIADH tok te klol te kyoklen ku'xin lu' extzan qetlojo txqantl xjal jpu'nqek tuj spital kye mya'xix b'a'n kynab'l.

Junx tuk'iljo txqan u'j tz'ib'anqekub', ajo MDRI tuk'iljo TESTIGO xi' kyq'o'n junjo bideyo elni kyb'inchal' tu'ntzan tajb'en te tx'lb'ab'iltejo tza'n ttenqejo txqan kawb'il ti'j klob'il kyoklen xjal tziyi'nx tu'n tnam te Paraguay. Ajo lu' kub' yek'it tu'ntzan kyojtzqintejo nejinilj te kawil ex te spital qa aqejo xjal lu' ilxix ti'j tu'n tkletjo kychwinqlal. Tujtzanjo bideyo lu' ex kub' yek'it jachaqa mixti' nxa'ya taq'unana Paraguay ajo tklonjtz kyoklen xjal, ajb'enjo lu' tu'n tkub' yek'il tilb'ilal tza'njo te'qeka xjal tuj yajb'il.

Nimjo b'ajtzaj tx'uyj noqx tu'n tpajo lu', tujtzan tnejil maj ajo CIADH ex tpakpa'n txqanjo kawb'il tib'aj tza'ntten aj tkletjo kyoklen xjal extza'n tten aj tkletjo kychwinqlal xjal jpu'nqekx tujchaq junjun spital kyejo xjal mya' b'a'n kynab'l. Ajo lu' junjo yek'b'il ja' jaku' tz'ajb'en tu'n tkub' yek'il tujchaq junjuntl tnam. Ti'jxi'tzuntljo lu' ajo MDRI tuk'il

TESTIGO ex kychik'b' anjo lu' kye xjal tuj internet extzan e' onin tuk'jo jun pakb'al tqanil ajo CNN tu'ntzan tex pakb'et jun tal u'j tuj kyol mos. Xt'anjku te' matij kawil te tnam tuk'e nejinilj te ka'yil kychwinqlal xjal ka'yiltejo spital lu' extzan ex xla'jinjo ajo nejinilj te spital ja ta'yataq mya b'a'n lu'.

Noqxtzan tu'n tpajo bideyo ex pakb'et kyu'njo MDI ex TESTIGO tzaj junjo xpichb'il ti'jchaq tza'n te'ya txqantl spital ax kyaq'unjo lu', tu'n kyok kyka'yin qeje xjal mya'xix b'a'n kynab'. Ex e' oninjo pakb'al b'inchb'en tu'n txi' b'inetjto jun tx'ixpub'il te tza'n nche' senjtzajo xjal lu' tujchaq junjun matij tnam.

Ajo ja'lin masketzulo lajo'nx tb'inchanjtzjo jun tal tb'anil ti'j ja ja jpu'nqekxa Julio ex Jorge mixti' jpu'nqekxtil junx, txqan kyb'aj extzan attl kytz'alb'il ex nel tx'ixpu'njo kyij, extzan at junjo ka'yil yab'il at ka'yilkye aj tb'aj q'ij. Ajo nejinil te q'anil te tnam te Paraguay nonin ja'lin tuk'e Organización Pan Americano de Salud tu'ntzan txi' b'inet junjo aq'until te kolb'il kyeje xjal mya'xix b'a'n kyxim.

A'lixjo taq'un MDRI ex TESTIGO nimjo tb'a'nq'ob' matxi' tz'el, noqxtzan ajo qajlo ilti'j tu'n txi' nimset ex tu'n tkuwset qu'n nimjo mya b'a'n na'mx tkub' b'aji, qu'mtzan qajlo nimjo aq'until na'mx txi' b'inet extzan nkyej q'et tuj kyq'ob' qeje xjal kolil ti'j kyoklen xjal tu'ntzan txi' kylajo'n extzan tu'n kyokten onilte tb'inchanjtz bideyos aqeje nche' ajb'en te yek'b'ilte jun kyyajintzjo xjal mya'xix b'a'n kynab'l.

Qajtzulo ajo aq'until lu' nimjo toklen bideyo matxi' tz'ok tq'o'n tu'n tkub' chik'b'etjo junjun yajb'il nok ti'j kyoklen xjal, atqe junjuntljo k'loj xjal nche' aq'unan tuk'il TESTIGO matxi' tz'ajb'en bideyo kyu'n mya tu'n tkub' yek'itjo mya b'a'n si no ke tu'n ttzaj kyla'jinqeje xjal matxi' che ok twitzjo yajb'il, titi' matxi' che' ik'a moqa tza'n matxi kub'a kychwinqlina yajb'il. Nimitzan junjo kyb'anq'ob' bideyos lu' qu'n nche' ajb'en tuj aq'unt te q'ob'l kynab'l xjal tza'ntten tu'n kyaq'una tib'aj klob'l kyoklen.